

Školní vzdělávání v Číně

Vít Šťastný

Eliška Walterová

Zhu Xiaohu (朱小虎)

KAROLINUM

ŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČÍNĚ

Vít Šťastný, Eliška Walterová, Zhu Xiaohu (朱小虎)

Recenzovali:

doc. Mgr. Jana Poláchová Vašťačková, Ph.D.

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

Mgr. Ing. Jiří Hudeček, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Barbora Klímová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2021

Text © Vít Šťastný, Eliška Walterová, Zhu Xiaohu (朱小虎), 2021

Kniha je výstupem projektu Progres Q17: Příprava učitele
a učitelská profese v kontextu vědy a výzkumu.

ISBN 978-80-246-4711-1

ISBN 978-80-246-4718-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod	9
Metodologie případové studie čínského školního vzdělávání	13
Východiska a cíle	13
Data a metody	14
Primární a sekundární zdroje	14
Vlastní empirická data	16
Limity studie	18
1. Čína – několik pohledů na zemi	22
1.1 Správní členění	22
1.2 Zeměpisná charakteristika	24
1.3 Politický systém, legislativa, exekutiva	25
1.3.1 Nejvyšší orgány státní moci	26
1.3.2 Volby a stranický systém	28
1.3.3 Zahraniční politika	30
1.3.4 Budoucnost čínského politického modelu	30
1.4 Historický přehled	31
1.5 Ekonomika	38
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	42
1.7 Náboženství	48
1.8 Věda a kultura	49
1.9 Česko-čínské vztahy	54
2. Vzdělávací politika	60
2.1 Vývoj vzdělávací politiky od 2. poloviny 20. století	61
2.2 Principy a cíle vzdělávací politiky	64
2.3 Instituce vzdělávací politiky	66
2.3.1 Centrální úroveň	67
2.3.2 Regionální úroveň	69

2.4	Financování školství	70
2.5	Zákony a další dokumenty týkající se vzdělávací politiky	71
2.6	Čínské vzdělávání v mezinárodním srovnání	73
2.7	Pedagogický výzkum, internacionalizace a expanze čínského vysokého školství, univerzitní žebříčky	77
2.7.1	Financování a institucionální základna	78
2.7.2	Rezortní pedagogický výzkum	79
2.7.3	Pedagogický výzkum na univerzitách	81
2.7.4	Akční pedagogické a didaktické výzkumy	81
2.7.5	Publikování výsledků a PR pedagogického výzkumu	82
2.7.6	Internationalizace pedagogického výzkumu	83
3.	Vzdělávací systém	85
3.1	Pohled do historie čínského vzdělávání	85
3.1.1	Síla tradice	85
3.1.2	Vzdělávání v císařské Číně	86
3.1.3	Konfuciovo učení a konfucianismus	88
3.1.4	Systém selektivních zkoušek	90
3.1.5	Počátky modernizace vzdělávacího systému	91
3.1.6	Sovětizace a revoluční změny v 50. a 60. letech	92
3.1.7	Počátky rekonstrukce vzdělávacího systému	93
3.1.8	Rozvoj a modernizace vzdělávacího systému	94
3.1.9	Závěrečná shrnutí k historii vzdělávání	94
3.2	Struktura vzdělávacího systému	95
3.2.1	Preprimární vzdělávání	95
3.2.2	Primární vzdělávání	98
3.2.3	Nižší sekundární vzdělávání	100
3.2.4	Vyšší sekundární vzdělávání	100
3.3	Přechody mezi vzdělávacími stupni	102
3.3.1	Volba školy	103
3.3.2	Přechod do primárního a do nižšího sekundárního vzdělávání	104
3.3.3	Přechod do vyššího sekundárního a terciárního vzdělávání	106
3.4	Speciální školství	109
3.5	Soukromé školy	111
3.5.1	Zakládání soukromých škol	113
3.5.2	Expanze mezinárodních škol	114
3.5.3	Čínské lokální soukromé školy	116
3.5.4	Migranti a soukromé školy	117
3.5.5	Soukromé doučování	118
3.5.6	Perspektivy soukromého školství	119

4. Profese učitele	121
4.1 Společenský status a platy učitelů	122
4.2 Cesta k učitelské profesi	125
4.2.1 Počáteční příprava učitelů	125
4.2.2 Nábor učitelů	135
4.2.3 Začínající učitel	135
4.2.4 Učitelský certifikát	136
4.3 Profesní rozvoj učitelů	138
4.3.1 Standardy práce učitele	138
4.3.2 Kariérní systém	138
4.3.3 Výzkumné aktivity učitelů	140
4.3.4 Další vzdělávání učitelů	142
4.3.5 Učitelské skupiny	144
4.4 Pracovní náplň učitelů	146
4.5 Hodnocení učitelů	148
4.6 Ředitel školy	151
4.6.1 Pravomoci ředitele a standardy profese	151
4.6.2 Profesní rozvoj	152
4.6.3 Pracovní náplň ředitele	152
4.6.4 Vztahy s místní vládou a dalšími partnery školy	153
5. Kurikulum	154
5.1 Kurikulum a výchovný proces v realitě školy	154
5.2 Kultura učení a vyučování	157
5.3 Kurikulum školního vzdělávání	159
5.3.1 Kurikulární reformy	159
5.3.2 Rámcové kurikulum pro základní vzdělávání	162
5.3.3 Kurikulum středního vzdělávání	164
6. Evaluace vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků	167
6.1 Hodnocení vzdělávacích zařízení	167
6.1.1 Externí hodnocení	167
6.1.2 Autoevaluace škol	169
6.2 Hodnocení žáků	170
6.2.1 Externí hodnocení	170
6.2.2 Školní hodnocení	171
7. Národnostní a etnické menšiny ve školním vzdělávání	172
7.1 Situace národnostních a etnických menšin	172
7.2 Školní vzdělávání příslušníků národnostních a etnických menšin	175
7.3 Problémy ve vzdělávání příslušníků etnických menšin	178

8. Cizí jazyky a jazykové vzdělávání	182
8.1 Školní jazykové vzdělávání	184
9. Výzvy pro školní vzdělávání v Číně	188
9.1 Nerovnoměrný rozvoj vzdělávání	189
9.2 Přílišné studijní zatížení žáků	193
9.3 Potřeba zvyšovat kompetence žáků učit se samostatně	196
9.4 Nedostatečné využívání ICT pro efektivní učení	200
9.5 Shrnutí	204
10. Doslov	205
Summary	208
Literatura	211
Slovníček	234
Přílohy	236
Hymna Čínské lidové republiky	236
Rejstřík	237
Informace o autorech	240

ÚVOD

Předkládaná kniha je další monografickou studií v ediční řadě *Školní vzdělávání v zahraničí*, vydávanou v nakladatelství Karolinum od roku 2008. Navazuje na předchozí tituly věnované školnímu vzdělávání v Německu (2008), Velké Británii (2010), Švédsku (2011), Ruské federaci (2013), Estonsku (2014), Finsku (2015) a Francii (2017), na nichž se ve většině případů autorsky podíleli pracovníci Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání Pedagogické fakulty UK, vždy ve spolupráci s odborníky dané země, kteří byli spoluautory.

Čínská lidová republika (ČLR, v této publikaci obecně označovaná také jako Čína), jejíž školní vzdělávání popisujeme a analyzujeme, byla zvolena jako země kontrastní, se vzdělávacím systémem odlišným od zemí euroamerického světového okruhu, s řadou specifických rysů zakotvených v kulturní tradici a historii nejlidnatější země světa, která v posledních desetiletích prochází bezprecedentní transformací, v níž vzdělávání sehrává významnou roli a patří k politickým prioritám.

Důvodem volby čínského vzdělávacího systému jsou také intenzivní kulturní kontakty a vzdělávací mobilita mezi Čínou a Českou republikou, stoupající počty čínských studentů na našich univerzitách a v neposlední řadě i zájem o studium čínštiny. Existuje sice bohatá a kvalitní česká sinologická literatura, zabývající se politickými, sociálními, ekonomickými, demografickými, kulturními a dalšími aspekty života v Číně, avšak komplexní pohled na čínské vzdělávání v česky psané odborné literatuře dosud chyběl. Tato monografie věnovaná čínskému školnímu vzdělávání tak zaplňuje bílé místo v komparativistické pedagogické literatuře a doplňuje poznávání Číny z jiného zorného úhlu než další disciplíny, které se Čínou zabývají.

Záměrem autorů bylo podat co možná nejkomplexnější pohled, který je pro porozumění čínskému vzdělávání nezbytný. Kniha je strukturová-

na obdobně jako předchozí tituly této ediční řady, některým specifickým jsou věnovány samostatné kapitoly (například národnostním menšinám a jejich vzdělávání). Úvodní kapitoly představují Čínu v širším pohledu na správní členění, politický systém a historický vývoj, zabývají se geografickým, demografickým a kulturním kontextem. Zvláštní kapitola je věnována česko-čínským vztahům. Po těchto úvodních kapitolách následují kapitoly o vývoji vzdělávací politiky, jejích principech, cílech a institucích, přitom odkazujeme na klíčové zákony a další dokumenty, které představovaly zásadní milníky pro vzdělávací transformaci, zaměřujeme se na pedagogický výzkum a hodnocení čínského vzdělávání v mezinárodních výzkumech. V podstatné části textu se koncentrujeme na systém školního vzdělávání a zahrnujeme jeho základní charakteristiky, způsob řízení, popis struktury s důrazem na úroveň ISCED 1–3 (základní a střední vzdělávání) s nezbytnými přesahy do předškolního a vysokoškolského vzdělávání (přechodu mezi sekundárním a terciárním vzděláváním, v němž hrají důležitou roli přijímací zkoušky). Čtenář získá informace také o přípravném vzdělávání a profesním rozvoji učitelů, tedy oblasti, která prošla nedávno zásadními změnami struktury i obsahu. Dále se zaměřujeme na kurikulární reformu a realizaci kurikula v reálném prostředí škol, na způsoby hodnocení čínských žáků a škol. Dále popisujeme složitou jazykovou situaci a vzdělávání menšinových skupin a přibližujeme problematiku výuky jazyků. Naopak stranou ponecháváme vzdělávání ve speciálních administrativních oblastech (Makao, Hongkong)¹ i na Taiwanu. Aktuálním, v současné době nejvíce diskutovaným problémem a perspektivním výzvám, jak je již v této edici zavedeno, je věnována kapitola, kterou napsal náš čínský kolega Zhu Xiaohu s hlubokými znalostmi a zkušenostmi odborníka aktivně se účastnícího mezinárodních i národních výzkumů a aktuálních diskusí o kvalitě a proměnách školního vzdělávání v Číně.

Monografie je výsledkem víceletého projektu, je založena na studiu a analýze rozsáhlé literatury a dokumentů i na přímé zkušenosti a empirických datech získaných autory během studijních pobytů v čínském prostředí. V počátečním stadiu psaní této knihy jsme si jako autoři začali postupně uvědomovat složitost úkolu, který jsme si vytyčili, a nabyli jsme pocit, že čím více jsme se o vzdělávání v Číně dozvídali, tím méně jsme mu rozuměli. Částečně se nám tento pocit podařilo eliminovat prací a sběrem dat v terénu, ačkoli jsme si vědomi, že jsme byli schopni zachy-

1 Zájemcům o úvod do problematiky vzdělávání v Hongkongu můžeme doporučit zprávu Šťastného (2016), ve které naleznou mj. i odkazy na další literaturu.

tit jen střípky bohaté edukační reality a podmínek, ve kterých vyučování v Číně probíhá. Práce v terénu nám pomohla lépe pochopit místní realie, ujasnit či upřesnit informace obsažené ve studované literatuře, zpřesnit či v některých případech zcela přeformovat určitý prekonceptuální obraz daného vzdělávacího systému, který jsme si vytvořili na základě studia literatury ještě před přímým a nezprostředkovaným poznáním výzkumného terénu. Přáli bychom si, aby tato naše zkušenost byla delší a zahrnovala i jiné, například západní oblasti Číny. Bohužel však výzkumník ve své práci naráží na různé překážky osobního, finančního či organizačního charakteru, které ne vždy dovolují podobný dlouhodobý terénní výzkum uskutečnit.

Podrobnější výklad našeho přístupu obsahuje metodologická kapitola, která předchází věcným zjištěním a analýzám. Na rozdíl od dosavadních případových studií školního vzdělávání vydávaných v této edici ní řadě jsme zařadili nově závěrečnou shrnující a diskusně reflektivní kapitolu. Zavedením malého slovníčku vybraných originálních pojmů a termínů (což je v této edici novum) v přepisu do latinky jsme chtěli vyjít vstříc čtenářům, aby se snáze orientovali v neznámé terminologii, s níž jsme byli jako autoři konfrontováni a již jsme při dosavadní absenci českých ekvivalentů nuceni zavádět. Pokud takové termíny uvádíme v textu, pak kurzivou s českým (eventuálně anglickým) ekvivalentem, který je většinou čtenářů bližší než čínský originál, popřípadě překlad vysvětlujeme a zdůvodňujeme.

V knize je využita mezinárodní transkripce čínských jmen, názvů a termínů, tzv. pinyin (blíže viz Třísková & Schnal, 2013), což čtenáři mimo jiné usnadní i případné dohledávání odkazovaných zdrojů informací v seznamu literatury. Čínská jména uvádíme v celé knize ve standardním pořadí příjmení, jméno, jak je v Číně zvykem. Kromě toho uvádíme u některých v našem českém prostředí známých názvů, jmen či termínů v závorce i verzi ve standardním českém přepisu čínštiny (SČP).

Text publikace je výsledkem práce tříčlenného autorského kolektivu. Autorem kapitol 6, 8 a 10 je Vít Šťastný, kapitol 5 a 7 Eliška Walterová, kapitoly 1, 2, 3, úvod a doslov jsou společným dílem Víta Šťastného a Elišky Walterové. Kapitolu 9 napsal Zhu Xiaohu v čínském jazyce, byla následně přeložena do angličtiny a z angličtiny do češtiny prvním autorem. Kvalitu překladu do češtiny a ekvivalenci s původní čínskou verzí textu následně ověřila M. Tong, čínská lektorka českého jazyka na Šanghajské univerzitě mezinárodních studií (Shanghai International Studies University).

Poděkování patří recenzentům této publikace doc. Janě Polákové Vašátkové a doc. Vladimíru Jůvovi, zejména za cenné podněty a při-

pomínky k pedagogickým a komparativistickým aspektům, a dr. Jiřímu Hudečkovi, zvláště za zpřesnění sinologicky relevantních aspektů, které přispěly významnou měrou k finalizaci textu a ke zvýšení celkové kvality publikace. Za pomoc se zprostředkováním kontaktů a přístupu do terénu chceme poděkovat našemu spoluautorovi Zhu Xiaohuovi (SHNU), kolegyni Zhang Wei (ECNU) a také Ondřeji Šťastnému.

Domníváme se, že tato kniha může oslovit české čtenáře se zájmem o srovnávací pedagogiku a o čínské vzdělávání zvláště, ať již jsou to studenti, učitelé, výzkumníci, či tvůrci vzdělávací politiky. Kromě nich mohou být jejími potenciálními čtenáři i další zájemci z jiných, nepedagogických oblastí, například diplomacie, obchodu, kultury, politiky a dalších, kteří spolupracují s Čínou a zajímají se o edukační zázemí svých partnerů či klientů.

Vít Šťastný a Eliška Walterová

Metodologie případové studie čínského školního vzdělávání

Východiska a cíle

Cílem monografie je českému čtenáři představit a v historickém a společenském kontextu mu poskytnout vhled do čínského školního vzdělávání. Studie se řadí typologicky mezi deskriptivně analytické případové studie národních vzdělávacích systémů (*national single studies*), v nichž je pro autory východiskem vnímání vzdělávacího systému jiné země prizmatem vlastního, v našem případě českého, vzdělávacího systému. Ten je známý i čtenářům a implikuje řadu komparací. Explicitní srovnání autoři zdůraznili v textu na některých místech mj. i odkazy na komparace mezinárodní. Tento typ případových studií národních vzdělávacích systémů je ve srovnávací pedagogice historicky zakotvený, byl čteně využíván v jejím klasickém období a prokazuje relevantnost i v současnosti. Text studie obsahuje převážně komparaci implicitní a může být využit jako předstupeň pro další komparace. Při existenci více případových studií se umožňuje explicitní komparace vyššího řádu (*tertium comparationis*) identifikující shody a rozdíly vzdělávacích systémů. Vzhledem k jednotné struktuře případových studií v edici Školní vzdělávání v zahraničí je tak srovnání vyššího řádu možné. Autoři jsou příslušníci jiné, zahraniční, odborné komunity, jejich pohledy jsou ovlivněny nejen komparací s vlastním vzdělávacím systémem, ale také globálními trendy a nadnárodními dokumenty a programy. Ve shodě s dalšími autory (Bray, Adamson & Mason, 2014; Steiner-Khamsi, 2010; Rabušicová & Záleská, 2016 aj.) považujeme takové studie za užitečné a pro zainteresované čtenáře zajímavé. Ostatně, i v současné komparativní literatuře jsou publikace tohoto druhu frekventované. Jde zejména o soubory případových studií vzdělávacích systémů (například Hörner a kol., 2015; Postlethwaite, 1995; Průcha, 2017) či průběžně aktualizované studie vzdělávacích systémů v Evropě (Eurydice, 2019).

V tematicky zaměřených případových studiích je třeba počítat s jistými limity při včleňování zkoumané problematiky do kontextu dané země. V našem případě proto považujeme za nezbytné odkazovat na historické a transformační procesy relevantní pro vývoj školního vzdělávání v Číně. Školní vzdělávání v Číně zkoumáme v širším kontextu dané země, se zřetelem k vývoji v čase a v dynamice transformačních procesů. V nich se projevují impulzy vnější, globální a mezinárodní, i silné vnitřní incentive prudce se rozvíjející země. Čína hledá vlastní cestu k ekonomické prosperitě otevřením prostoru pro tržní hospodářství, ovšem v rámci autoritativního režimu zdůrazňujícího kolektivismus jako princip a zdroj úspěchu, což se odráží i ve východiscích vzdělávacího systému, vzdělávací politiky a v projektech rozvoje vzdělávání, které usilují o zachování specifík čínské kultury a tradice a jejich harmonizaci se vzdělávacími potřebami moderní společnosti v 21. století. Patrné je to ve všech aspektech vzdělávacího systému, které jsou předmětem naší analýzy. Dílčí problémy a záležitosti, na které v textu upozorňujeme, jsou velmi komplexního rázu a jejich důkladná analýza by vystačila na samostatnou monografii. To ovšem z prostorových důvodů není možné, proto je potřeba jednotlivé kapitoly chápat spíše jen jako počáteční vhled do problematiky (i přesto je rozsah knihy značný). Studie je konstruována jako víceúrovňová, vzhledem ke zdrojům převažuje národní (centrální) úroveň vzdělávacího systému s limitovanými exkurzy do úrovně regionální a lokální.

Data a metody

Základní metodou využitou pro sestavení studie bylo studium primárních a sekundárních zdrojů (*desk research*), data byla dále sbírána prostřednictvím rozhovorů s aktéry vzdělávacího systému a při pobytu v prostředí čínských univerzit a škol. Tato data se v textu prolínají a navzájem doplňují.

Primární a sekundární zdroje

Ve studii čerpáme z široké palety primárních i sekundárních zdrojů. *Primární zdroje* zahrnují a) zákony, vztahující se ke školnímu vzdělávání a učitelům, další legislativní normy, rámcové standardy, vzdělávací programy, kurikulární rámce a programy, statistiky, b) národní, provinční i lokální zprávy o stavu vzdělávání, programy a hodnotící zprávy vzdělávacích institucí (univerzit a škol), inspekční zprávy, učebnice, informační

stránky ministerstva školství, univerzit a škol, c) mezinárodní statistiky a studie založené na kvantitativních údajích o indikátorech kvality vzdělávání (OECD, UNESCO, aj.). *Sekundární zdroje* zahrnují monografie, přehledové a srovnávací studie, články v odborných časopisech, mezinárodních i čínských, dílem i popularizující články a aktuality v novinách v elektronické i tištěné podobě. Množství dostupných titulů v anglickém jazyce bylo značné a zdá se, že jejich vysoký počet odráží stále větší odborný a akademický zájem nejen o čínský vzdělávací systém, ale i o Čínu obecně.

Při výběru a zpracování informací z výše uvedených zdrojů jsme posuzovali jejich tematickou relevanci, spolehlivost a aktuálnost, což lze ověřit v seznamu referencí. Při získávání některých zdrojů a ověřování jejich spolehlivosti nám pomohli čínští kolegové a studentky doktorského studia. Při uvádění statistických dat jsme do značné míry vycházeli ze statistických dat Ministerstva školství ČLR. Čtenáře však chceme upozornit na to, že důvěryhodnost těchto dat může být v některých případech sporná, neboť v minulosti byly odhaleny případy falšování statistických dat místními vládami i orgány, přičemž se následně staly součástí oficiálních statistik (Ringen, 2018, s. 46). Nicméně mezinárodních dat o Číně evidovaných mezinárodními organizacemi není mnoho (a existují-li, zpravidla jsou jim data dodávána čínskými národními autoritami), takže uváděná statistická data považujeme za ta nejlepší možná, která máme k dispozici.

V anglicky psané odborné literatuře se objevují i velmi kritické články a příspěvky, což lze považovat za odraz míry povolené kritiky. V oblasti vzdělávání bývají tradičně velmi kontroverzní témata sociálních a vzdělanostních nerovností, které by v socialistickém státě dle oficiální doktríny neměly existovat. Dalo by se tedy očekávat, že podobně jako u nás před rokem 1989 bude mít vládnoucí moc tendenci tento problém zastírat. Množství článků na dané téma a zejména vládní dokumenty a prohlášení však ukazují, že se jedná o problém nejen přiznaný, ale i adresovaný vzdělávací politikou se snahou jej řešit.² Při psaní této knihy jsme tedy nabyli dojmu, že v Číně lze kritizovat vybrané aspekty vzdělávání či dávat podněty komunistické straně (respektive vedení Číny) pro zlepšení (blíže viz kapitulu 2), nesmí však přitom být zpochybňována vedoucí pozice strany či její role při realizaci případných opatření či doporučení.

Četné anglicky psané publikace zabývající se čínským vzděláváním vykazují odlišné interpretace dat a výzkumných nálezů u čínských auto-

2 Například kapitola XIII 13. pětiletého plánu (Central Committee of the Communist Party of China, n. d.) obsahuje plán boje proti chudobě, v jiných částech se plán zabývá řešením problémů nerovností mezi venkovskými a městskými oblastmi, příjmových nerovností apod.

rů a zahraničních komparativistů. Ti druzí jmenovaní prezentují vnější pohledy, ovlivněné původem autora a mezinárodní (komparativistickou) zkušeností, zatímco „domácí“ čínští autoři mají pohledy konsilientnější s oficiální vzdělávací politikou, nezřídka vedené snahou prezentovat Čínu navenek v pozitivním světle. Snažíme se proto v případech politiky a ideově kontroverzních témat prezentovat vedle oficiálního čínského hodnocení také názory získané z ověřených mezinárodních a zahraničních zdrojů, abychom čtenářům poskytli, pokud možno, kriticko-analytický pohled jako východisko pro utvoření vlastního názoru.

Vlastní empirická data

Sběr vlastních dat byl proveden v několika fázích při pobytech českých autorů v Centru srovnávacích pedagogických výzkumů (Comparative education research centre, CERC) na Univerzitě v Hongkongu (2015), na Normální univerzitě v Pekingu (2016) a na Normální východočínské univerzitě v Šanghaji (2018, 2019) ve Výzkumném ústavu mezinárodní a komparativní pedagogiky (Research Institute for International and Comparative Education, RIICE). Realizace terénního výzkumu pro nás představovala velkou výzvu. Získat přístup do škol je pro české výzkumníky obtížné i v České republice, natož v zahraničí. Situace je o to těžší, když výzkumníkům chybí jazyková vybavenost a nehovoří jazykem země, v níž je výzkum realizován. V kapitole 4.6.4 zmiňujeme význam osobních vazeb a známostí (tzv. *guanxi*), které jsou v čínské kultuře obzvlášť důležité, potřebujete-li službu obdobného charakteru; bez *guanxi* je přístup do škol obtížný i pro místní výzkumníky. Jak na základě vlastní zkušenosti s terénním výzkumem v Šanghaji uvedla naše kolegyně z CERC Zhang Wei (27. 2. 2018, osobní e-mailová komunikace), „bylo to [přístup do škol, doplnil V. Š.] velmi náročné. Využili jsme veškerý náš sociální kapitál a stejně jsme narazili na potíže.“ Naše vlastní samostatné pokusy o přímé kontaktování škol ještě před odjezdem do Číny nebyly úspěšné (na e-maily jsme nikdy neobdrželi odpověď), úspěšní jsme byli až poté, co jsme se pokusili zapojit osoby ze sítě našich neformálních kontaktů, které návštěvy v primárních a sekundárních školách i soukromých vzdělávacích agenturách a setkání s různými aktéry vzdělávacího systému zprostředkovaly. Celkem bylo navštíveno šest různých škol (přehled viz tabulka 1; pseudonymy škol byly zvoleny s ohledem na jejich typickou charakteristiku či zaměření; škola Elitní, Historická a Všestranná byly navštíveny v rámci odborného semináře Belt and Road v říjnu 2019).

Tabulka 1. Přehled navštívených škol a institucí

Škola (pseudonym)	Úroveň	Činnosti v průběhu návštěvy školy	Poznámky
Umělecká	Primární	Pozorování ukázkové vyučovací hodiny výtvarné výchovy (účastní se cca 35 dalších učitelů výtvarné výchovy z jiných šanghajských škol), prohlídka školy a dílen.	Téměř třetina žáků jsou děti (vnitřních) migrantů; založena roku 1996, 26 tříd, 1052 žáků, 67 učitelů.
Experimentální	Nižší sekundární	Pozorování vyučovací hodiny angličtiny (téma: Water festival, které vychází z učebnice Oxford English Shanghai Edition), prohlídka školy.	Veřejná nižší sekundární škola spravovaná Školským úřadem obvodu Minhang (<i>District Education Bureau</i>) založená v roce 2005; cca 1400 žáků. Člen Shanghai Experimental School Education Group; učitelé jsou v porovnání s jinými školami v Šanghaji větší měrou zapojeni do výzkumných aktivit a spolupráce na akčních výzkumech i s jinými školami či univerzitami; využívají vlastní učebnice, jejímiž autory jsou přímo učitelé školy.
Finanční	Vyšší sekundární	Pozorování vyučovací hodiny angličtiny (téma: contrasting sentences, různé spojky a jejich využití pro spojení vět), prohlídka školy.	Vyšší sekundární škola ve východní části Šanghaje, založena roku 1954, fakultní škola East China Normal University, 144 členů personálu, 1400 žáků. Zaměřují se na finance a finanční gramotnost (nachází se v Shanghai World Financial Center).
Elitní	Primární	Prohlídka školy.	Primární škola v centru města ve čtvrti Changning, jedna z nejstarších primárních škol v Šanghaji (vybudována 1952, po renovaci a rozšíření), 1200 žáků, 104 učitelů.
Historická	Vyšší sekundární	Pozorování vyučovací hodiny matematiky (téma: Pythagorova věta a její důkaz), prohlídka školy.	Jedna z prvních vyšších sekundárních škol v Číně založená na začátku 20. století. Zaměření školy je všeobecné.
Všestranná	Primární a nižší sekundární	Prohlídka školy a pozorování výuky v zájmovém vzdělávání.	Škola integruje primární a nižší sekundární vzdělávání, krédem je všestranný holistický rozvoj osobnosti žáka; založena 1998, 50 tříd, 1800 žáků, 124 učitelů.

Poznámka: všechny navštívené školy se nacházejí v Šanghaji.

Tabulka 2 nabízí přehled provedených polostrukturovaných rozhovorů vedených s různými aktéry vzdělávacího systému. Rozhovory byly vedeny v anglickém jazyce (viz níže) a zaznamenávány na diktafon. Vybrané části relevantní vzhledem ke konkrétním tématům byly doslovně transkribovány a pak jsou uvedeny v českém překladu v textu jednotlivých kapitol.

Tabulka 2. Přehled realizovaných polostrukturovaných rozhovorů

Aktér	Počet	Poznámka
Ředitelé	3	1 ředitelka primární školy 1 ředitel nižší sekundární školy 1 ředitel vyšší sekundární školy
Zástupci ředitele	2	1 zástupce ředitele nižší sekundární školy 1 zástupce ředitele vyšší sekundární školy
Učitelé	5	1 učitelka v primární škole 1 učitelka v nižší sekundární škole 3 učitelky ve vyšší sekundární škole
Žáci	3	1 žák primární školy 2 žáci nižší sekundární školy
Rodiče	2	1 matka žáka v primární škole 1 matka žáka v nižší sekundární škole
Čeští učitelé anglického jazyka pracující v Číně	2	1 učitel pracující na čínské střední škole 1 učitel pracující v čínské soukromé jazykové agentuře

Neformální rozhovory byly vedeny také s kolegy – výzkumníky a akademiky na uvedených univerzitách, v Centrech srovnávací pedagogiky a Centrech dalšího vzdělávání učitelů, množství dalších informací bylo zjištěno při neformálních pracovních setkáních a diskusích se studenty a učiteli v navštívených organizacích, tyto rozhovory však nejsou v tabulce 2 uvedeny, přestože i z nich byl v několika případech pořízen audiozáznam.

Limity studie

Z výše popsaného metodologického postupu vyplývají určité limity a jistá omezení naší studie, které v této podkapitole chceme explicitně pojmenovat, a dále vysvětlujeme, jakými způsoby jsme se pokusili je kompenzovat.

Za prvé, již jsme naznačili, že významnou limitaci představovala **jazyková bariéra** – již bylo zmíněno, že ani jeden z českých autorů knihy neovládá čínštinu, což se v podmínkách *výzkumného terénu* ukázalo jako významný limitující faktor. Jen malé množství aktérů v navštívených školách ovládalo anglický jazyk na takové úrovni, aby se v rozhovoru s námi dokázali srozumitelně vyjadřovat i ke složitějším tématům, byť ze svého oboru.³ Pro případy respondentů, kteří angličtinu neovládali ani na základní úrovni (všichni tři ředitelé navštívených škol), nám náš spolupracovník doc. Zhu zajistil také tlumočníka (ve dvou případech se této role zhostil on sám, v jednom případě šlo o studentku v posledním ročníku magisterského studia aspirující na doktorské studium).⁴

Dynamika rozhovorů se lišila podle toho, zda byl přítomen tlumočník, či konverzace probíhala přímo v anglickém jazyce. Výhodou prvního způsobu byla skutečnost, že tlumočení poskytlo výzkumníkovi v mezičase možnost promyslet si, jaké další otázky respondentovi položí a jak je bude formulovat. Nevýhodou pak skutečnost, že někdy tlumočník nepřeložil výzkumníkovi vše, co respondent v odpovědi na jeho otázku sdělil; někdy docházelo i k diskuzím mezi tlumočníkem a respondentem (v čínštině) a přeložen byl až jejich závěr. Výhodou druhého způsobu (tj. interview vedené v anglickém jazyce) byla bezprostřednost komunikace, na druhou stranu však jazykové dovednosti respondentů mnohdy nedosahovaly dostatečné úrovně, takže často docházelo k vyjasňování, reformulaci otázek, nebo naopak k ověřování, zda byla odpověď respondenta správně pochopena.

V případě *analýzy primárních a sekundárních dokumentů* (*desk-research*) se jazykové omezení promítlo zejména do skutečnosti, že studie čerpá převážně ze zdrojů publikovaných anglicky. Těch není nedostatek a ne vždy obsahují nejaktuálnější data, zejména ve statistikách nejsou k dispozici ve všech námi zkoumaných aspektech školního vzdělávání data synchronizovaná, občas jsme se museli smířit s růzností let jejich původu, a to i na oficiálních stránkách čínského Ministerstva školství. S určitými nesrovnalostmi jsme se setkávali při porovnávání údajů publikovaných

3 Výjimku tvořili respondenti z města Jiashan nacházejícího se v těsném sousedství Šanghaje, kteří byli pro výzkum získáni díky O. Šťastnému. Jednalo se o respondenty navštěvující jazykové kurzy, které tento český lektor vedl v soukromé vzdělávací agentuře.

4 Při jednom skupinovém rozhovoru s ředitelem nižší sekundární školy byla jako tlumočnice přizvána také učitelka anglického jazyka, její úroveň mluvené angličtiny však její profesi, diplomaticky řečeno, neodpovídala. Kolega Zhu i jeho studentka se za to následně po skončení rozhovoru omlouvali, jako by se jednalo o jejich vinu. Lze to interpretovat tak, že to ze svého pohledu mohli před výzkumníkem z ciziny vnímat ne jako problém dotyčné učitelky, ale jako chybu systému, který toto včas neodhalil, a v konečném důsledku způsobil jejich „ztrátu tváře“.

v Číně a údajů publikovaných mezinárodními organizacemi či uváděnými v zahraničních časopisech. Byť se mnoho informací v anglickém jazyce dalo nalézt i na čínských webových stránkách (například Ministerstva školství), bylo někdy obtížné dohledat například konkrétní statistiky či údaje určené zejména domácímu (čínskému) publiku. Jazykovou limitaci jsme v případě *desk-research* kompenzovali několika způsoby:

- a) využitím automatického strojového překladu (pomocí služby Google Translate) z čínštiny do angličtiny, nezářídka s následným ověřením rodilými čínskými mluvčími hovořícími anglicky. Tuto možnost jsme využili zejména v případě analýzy některých provinčních a lokálních dokumentů a vzdělávacích programů, například v autonomních oblastech s menšinovými populacemi; obecně tedy v případě různých vládních dokumentů, na které se odkazovaly anglicky psané texty, abychom (alespoň zhruba) ověřili, zda dokument skutečně obsahuje to, co anglický text tvrdil, že obsahuje. Tento nástroj nám také poměrně dobře posloužil při přímém výzkumu v terénu, neboť umožňuje pomocí kamery „chytrého“ telefonu nasnímat psaný text, na displeji se pak okamžitě zobrazí překlad (to jsme ocenili zejména pro rychlou orientaci, protože přesnost či jasnost tohoto okamžitého překladu nebyla vždy stoprocentní);
- b) využitím přímé možnosti překladů vybraných textů studentkou doktorského programu Di Xiaoqian, jež je doktorandkou E. Walterové;
- c) validací částí textu studie kolegy a spoluautorem doc. Zhuem, který klíčové části našeho rukopisu (přeložené do angličtiny) komentoval, připomínkoval a upozornil nás na další či spolehlivější informace z aktuálních primárních i sekundárních zdrojů.

Za druhé, pozornému čtenáři jistě neujde, že značné množství v knize uváděných informací se vztahuje nikoli k celé Číně, ale jen k **určitým geografickým oblastem**. Při celkové rozloze Číny a zároveň velké míře odlišností mezi jednotlivými regiony totiž nelze v rámci jedné rozsahem omezené monografie aspirovat na vyčerpávající popis specifik školního vzdělávání ve všech oblastech této země. Z jednotlivých provincií (či měst pod přímou ústřední správou) se v textu nejčastěji zabýváme Šanghají.⁵ Má to dva důvody. Za prvé, Šanghaj byla v 80. letech 20. století vybrána jako experimentální „laboratoř“ nejen v ekonomické oblasti (viz kapitolu 1.5), ale i v oblasti školství. To znamená, že většina reforem,

5 Zpravidla se však i tyto příklady související s Šanghají či jinými vyspělými provinciemi snažíme doplnit o informace z oblastí zaostalejších či geograficky separovanějších, pokud se nám je podařilo dohledat.

reformních opatření a rozvojových programů je nejprve realizována a pilotována v Šanghaji. Domníváme se, že zaměření na Šanghaj může poskytnout čtenáři dobrou představu o tom, jakým směrem se bude vyvíjet čínské školství jako celek (samozřejmě s přihlédnutím k místním specifikům, které při implementaci reformy zohledňují místní vlády) v blízké budoucnosti, neboť zde úspěšné reformy jsou zpravidla zaváděny i v jiných částech Číny. Druhý důvod pro výběr Šanghaje je pragmatický – Šanghaj známe díky našim studijním a výzkumným pobytům v Číně nejlépe, a to také díky spolupráci s kolegy z RIICE.

Za třetí, čtenáře chceme upozornit, že **množství sebraných empirických dat** není natolik obsáhlé na to, aby závěry učiněné jen na jejich základě plně referovaly o situaci v Šanghaji a okolí, natož v celé Číně. Vzorek dotázaných aktérů byl konstruovaný jako dostupný výběr (*convenience sample*, viz například Fraenkel & Wallen, 2009, s. 98–99) a autoři jej nepovažují za saturovaný. Uváděné výpovědi jednotlivých aktérů je proto nutné vnímat jen jako dokreslení prezentovaných informací a zjištění opírajících se o studium literatury, jako ilustrace pro čtenáře a jeden z možných náhledů na prezentovanou problematiku, netvoří však těžiště knihy a nemohou a ani nemají ambici nahradit plnohodnotný kvalitativní, například etnografický terénní výzkum vyžadující dlouhodobý pobyt v terénu a navazování blízkého vztahu se zkoumanými osobami.

V závěru této kapitoly chceme poznamenat, že oba čeští autoři přistupovali ke zpracování této studie sic bez znalostí sinologických základů, avšak vybaveni zkušenostmi ze srovnávacích pedagogických studií. To jim umožnilo využít výše uvedený metodologický postup k objevování a kumulaci relevantních a funkčních poznatků o školním vzdělávání v zemi kulturně odlišné, leč zajímavé a v určitých ohledech inspirativní v komparativní perspektivě rozvoje školního vzdělávání.

1. Čína – několik pohledů na zemi

Pro usnadnění pochopení kontextu, v němž funguje vzdělávací systém Číny, čtenáři na začátku knihy předkládáme stručný přehled a výběr administrativních, geografických, politických, historických, ekonomických, společenských a kulturních reálií. Oproti jiným monografiím v sérii Školní vzdělávání v zahraničí jsme této části věnovali více prostoru, neboť se domníváme, že 1. čínské reálie nejsou pro české čtenáře natolik známé jako v případě dosud zpracovaných evropských zemí; 2. Čína, její kultura, zvyky, historie a další reálie jsou natolik odlišné, že je pro lepší pochopení vzdělávacího systému nutné věnovat vysvětlení kontextu, v němž funguje, více prostoru. Některá specifická témata (například sledování občanů) jsme do této kapitoly zařadili právě pro jejich „typičnost“ pro čínské prostředí a i s ohledem na to, že se na některá z nich odkazujeme v pozdějším textu v souvislosti se vzděláváním. Vzhledem k diskutovaným česko-čínským vztahům a politickým kontroverzím v přístupu k jejich charakteru jsme do závěru této kapitoly zařadili i stručný pohled na tyto aspekty.

1.1 Správní členění

Správa natolik rozlehlé a lidnaté země, jakou je Čína, si historicky vyžádala komplexní způsob administrativní organizace výkonu ústřední moci. V současnosti je administrativní členění de iure čtyřúrovňové, de facto pětiúrovňové.

Na první (nejvyšší) úrovni se Čínská lidová republika (ČLR), jak zní oficiální název země, dělí na 33 celků:

- 22 provincií (ostrov Taiwan považuje ČLR za 23. provincii, avšak nad jeho územím nemá reálnou moc);

- pět autonomních oblastí (mezi něž patří například Ujgurská či Tibet-
ská autonomní oblast);
- čtyři samosprávná (ústředně spravovaná) města, tj. hlavní město Be-
ijing (Peking), dále pak Shanghai (Šanghaj), Chongqing (Čchung-
-čching) a Tianjin (Tiencin);
- dvě zvláštní správní oblasti (Makao a Hongkong).

Mnoho provincií nebo ústředně spravovaných měst má větší počet obyvatel než mnohé národní státy – například jen v jihovýchodní provincii Guangdong (Kuang-tung), která je zhruba 2,2krát rozlehlejší než Česká republika, žije přes 100 milionů obyvatel. Autonomní oblasti, v nichž je často dominantní určitá etnická minorita, mají ve srovnání s ostatními čínskými provinciemi větší legislativní pravomoci, jsou ale integrální součástí Čínské lidové republiky.

Administrativní členění Čínské lidové republiky

Obrázek 1. Mapa správního dělení Čínské lidové republiky a velikostní porovnání s Českou republikou.

Zdroj: WikiMedia Commons (2009).

Na druhé úrovni (tj. jako nižší správní jednotka provincií) lze identifikovat 334 prefektur (přímo řízená města tento stupeň nemají), třetí úroveň je okresní (2850 okresů či městských obvodů) a konečně čtvrtá úroveň zahrnuje obce, kterých bylo na konci roku 2015 celkem 39 789 (China Statistical Bureau, 2016, kap. 1-1). Pátá úroveň má spíše neformální charakter – městská zástavba je rozdělena na obvody (cca 80 tisíc obyvatel), venkov na vesnice (přes 600 tisíc), tyto drobnější celky mají ale spíše jen organizační význam (při sčítání a evidenci obyvatel, pošta apod.). První úroveň administrativního členění území přehledně zachycuje obrázek 1, do kterého jsme pro srovnání a názornější představu o rozloze Číny přidali v měřítku i Českou republiku (nad legendou).⁶

1.2 Zeměpisná charakteristika

Čínská lidová republika je třetí největší zemí světa (po Rusku a Kanadě), má rozlohu 9,597 milionů čtverečních metrů. Rozkládá se ve východní Asii při západním pobřeží Tichého oceánu. Spojnice od severu k jihu měří 5 520 km, od západu k východu 5 200 km. Území spadá do čtyř časových pásem, avšak v celém státu se používá jednotný a po celý rok neměnný čas (6 nebo 7 hodin rozdílu od středoevropského podle toho, zda u nás platí zimní, či letní čas).

ČLR sousedí se 14 zeměmi, z toho s 8 má suchozemskou hranici, od ostatních ji na východě a jihu odděluje moře. V teritoriálních vodách ČLR se nalézají 5 400 ostrovů, o některé ostrovy v Jihočínském a Východočínském moři se vedou územní spory.

Přírodní scenerie Číny se vyznačuje velkou rozmanitostí a odlišnými podmínkami pro život lidí. Značnou část země tvoří vysoko položené a řídké osídlené vysočiny a náhorní plošiny. Téměř tři čtvrtiny území leží ve výšce nad tisíc metrů, desetinu území tvoří hustě osídlené nížiny s intenzívně obdělávanou půdou. Jednu třetinu zabírají vysoká pohoří, většinou orientovaná východozápadním směrem. Na jihozápadě leží Tibetská plošina, jedno z nejrozsáhlejších a nejvýše položených míst na světě. Obklopují ji Transhimaláje a Himaláje s nejvyšším vrcholem světa, štítem Mount Everestu (8 848 m.), v tibetštině Matka světa. V horách pramení asijské veletoky. Na východ území stupnovitě klesá k Tichému oceánu a tímto směrem proudí také hlavní čínské řeky. V Tibetské náhorní ploši-

6 V anglicky psané literatuře se pro první provinční úroveň užívá termín *provincial*, pro prefekturní *prefecture*, pro okresní *county* (pro obvody ve městech *district*), pro obecní úroveň pak termín *township*.